

de pasta fina y con agujero central, encontrado por Juan Amer en el Jardín de la Cueva de Sa Carrotja.

13 Abril. Visita el museo. La hacen el eminente crítico y compositor musical D. Antonio Noguera y el distinguido literato D. Juan Torrandell.

14 Abril. Traslado de vasija. El dependiente de Amer Rafael Riera Mestre alias Coletes traslada desde la cueva de Sa Carrotja al museo la tinaja adquirida de Antonio alias Madó en 13 Setiembre 96.

15 Abril. Correspondencia de Última Hora. La correspondencia de Manacor del día 13 publicada en el número 1238 de la Última Hora dice que el corresponsal ha tenido el gusto de acompañar a sus queridísimos amigos Noguera y Torrandell a visitar el museo prehistórico de los hermanos Amer.

16 Abril. Visita al Museo. Se la hace al museo el inteligente anticuario y socio de la arqueológica Luliana D. Antonio Maria Peña.

16 Abril. Otra visita al Museo. Visita también el Museo una comisión científica francesa compuesta del Dr. L. Moreau, del licenciado en ciencias Pedro Rambaud y de sus compañeros de expedición G. Gueir, Renato Sand, O. Debussy, P. Maschal y Mauricio Philippon. Rambaud es hijo del Ministro de Instrucción pública de Francia.

17 abril. Visita al museo. La hace una expedición científica española-francesa dirigida por el profesor de Barcelona D. Odon de Buen y por el de ciencias de (...) Jorje (...). Se obsequia al primero con el ejemplar de incrustación de hueso animal en piedra arenisca nº 218 procedente de (...) y al segundo con una vasija cuchara de navetas de la Marina Carrotja. Les acompañan el Dr. (...).

18 Abril. Otra visita al museo. Bajo la dirección del Profesor auxiliar de la Universidad de Barcelona D. José Comas (...) visita el museo una (...) de la excursión escolar compuesta de la Sra. Dª Rafaela Lozano de De Buen, dos señoritas alumnas, Domingo Sansó, Juan Viñas, Enrique Echevarría Mario Mirambell, Hermenegildo (...), E. Domingo, E. (...), O. Davis, Juan (...).»

Intervenció d'urgència al carrer Amargura de Manacor

Magdalena Salas Burguera

La intervenció objecte d'aquest treball s'emmarca dins un projecte d'obra pública realitzat durant la primavera de l'any 2005. L'Ajuntament de Manacor en fou el promotor i l'empresa que la va dur a terme fou Melchor Mascaró, S.A. Aquesta intervenció tenia com a objectiu realitzar obres d'embelliment del centre de Manacor, per mitjà d'enjardinament de la plaça General Weyler i del carrer Amargura.

Per tractar-se d'una obra que quedava fora de la zona de centre històric catalogada com a BIC, no va passar a informació del Servei de Patrimoni de l'Ajuntament de Manacor ni del Consell de Mallorca.

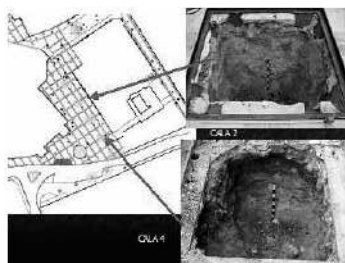
Fig. 1. Situació de la zona d'intervenció.

Quan la tècnica sotassignada es va presentar a l'obra, ja s'havien excavat 8 dels 11 forats per sembrar arbres al llarg de la plaça. Cada un tenia una superfície d'1,30/1,60 per 1,30/1,60 m i una profunditat de 2 m. Des del primer moment, ja es va poder diferenciar una estratigrafia diferent pel que fa a les cales de la plaça Weyler respecte de les del carrer Amargura.

De les 5 excavacions realitzades a la plaça Weyler, totes tenien una superfície d'1,60 per 1,60 m i una profunditat d'entre 1,90 i 2 m. Aquesta zona és la part més alta del poble, on hi hauria l'antic centre administratiu medieval, i està tot assentat sobre la roca. En aquest sentit, a uns 15 o 20 cm de profunditat ja apareix la roca mare i l'escàs sediment que vàrem observar en el tall, en el moment de comparèixer per l'obra, no presentava restes ceràmiques ni òssies.

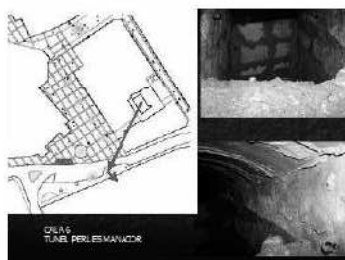
Fig. 2. Foto de detall i situació de les cales 2 i 4.

Quant a les excavacions realitzades a la voravia del carrer Amargura, totes tenien una superfície d'1,30 m per 1,30 m i una profunditat d'1,45 a 1,75 m. L'excavació 6 va posar al descobert un túnel que la gent gran encara recordava i que servia perquè els treballadors de les Perles Manacor anassin a la tenda que estava al carrer Amargura de l'edifici de la torre del Palau, on hi havia una exposició de mobles en

miniatura. D'aquesta manera, s'evitaven el trànsit que hi havia en aquest carrer. En el tall de l'excavació es veu com tot aquest indret ja va ser remenat en el moment de fer aquest túnel, durant la primera meitat del s. XX. L'excavació encara ens va permetre veure les parets de marès d'aquest túnel i el sostre de revoltó.

Fig. 3. Situació i foto de detall de la cale 6.

Les excavacions a les cales 7 i 8 ja estaven totalment fetes, però en el tall es podien observar les restes de paquets d'ossos, i només es varen recuperar tres fragments de plat moreno de primera meitat del s. XX.

Durant l'excavació de la cale 9 ens avisaren de la gran quantitat d'ossos que en sortien. Quan vàrem arribar-hi ja s'havia buidat fins a 1,10 cm de profunditat i en el tall ja s'observaven paquets d'ossos. Es va aconseguir ampliar la cale per poder treballar millor, amb la qual cosa la superfície era d'1'30 m d'amplada (O/E) per 2,60 m de longitud (NO/SE).

De l'estudi realitzat de les troballes antropològiques i ceràmiques, se n'han pogut identificar una sèrie de fases mínimament clares. Aquestes fases ja es varen distingir en el moment de l'excavació, ja que estaven associades a individus que es presentaven en connexió anatòmica i amb algun element de datació. Això va permetre diferenciar-los molt clarament dels paquets d'ossos remenats que hi ha havia per tota la cale i que evidenciava l'alt grau d'utilització d'aquest espai al llarg del temps. A més, el mur de formigó realitzat durant la dècada dels 60 per passar les aigües brutes va fer que tota aquesta zona ja fos modificada. De fet, hi ha molts d'adults que encara recorden que anant a escola pel carrer Amargura

varen veure com els obrers tenien una filerada de cranis a damunt la voravia i com allò va quedar enregistrat a la seva memòria.

Per aquests motius, no es va fer l'anàlisi antropològica de totes les restes trobades, sinó que se'n va fer una tria segons el seu grau de connexió anatòmica i especialment per la informació històrica que podien aportar les restes materials que s'hi associaven.

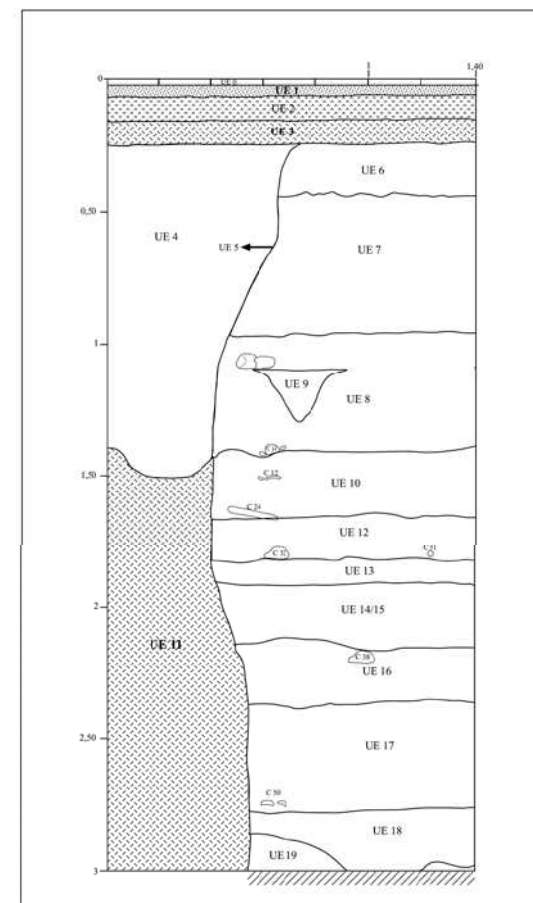
Fases diferenciades

Fase del s. XVIII

Correspon a les unitats estratigràfiques 8 i 9.

A la UE 8 va aparèixer el conjunt 1 corresponent a un esquelet sencer amb connexió anatòmica d'un individu adult masculí d'entre 45-55 anys, orientat cap al SE. L'individu estava en posició de decúbit supí, amb els braços creuats sobre el pit i les cames estirades i lleugerament aixecades. Tant en els peus de l'individu com en el voltant del cap varen aparèixer quatre claus de bronze associats a l'enterrament, cosa que ens va fer pensar amb un possible taüt o llit de fusta per a aquest enterrament. L'anàlisi antropològica realitzada per la doctora Assumpció Malgosa i l'antropòloga Gemma Prats va demostrar que aquest individu presentava una artrosi generalitzada a la columna vertebral, amb evidències òssies d'haver realitzat molts esforços al llarg de la seva vida, i amb patologies clares com la reabsorció alveolar fruit de processos de gingivitis.

Fig. 4. Secció estratigràfica oest-est de la cale 9 (Autors M. Salas i M. J. Rivas)

Associat a aquest individu varen aparèixer restes òssies d'un individu indeterminat d'entre 40-42 setmanes de gestació i una ossera amb un nombre mínim de tres individus: un subadult d'entre 2-3 anys i dos adults de sexe indeterminat. L'escassa presència dels ossos fa pensar que es tracti d'ossos que ja estaven presents a la mateixa terra que va cobrir l'enterrament de l'adult masculí.

Aquesta va ser una constant durant tota l'excavació ja que sortien paquets d'ossos sense connexió i a causa de l'escassa superfície de la cala no vàrem poder esbrinar si aquests paquets corresponien a l'activitat produïda per les fosses obertes quan s'enterrava algú.

Quant a l'individu del conjunt 1, les restes materials associades foren les següents:

- Fragment de vora de plat amb coberta estannífera bastant degradada i restes de decoració en verd del motiu dels esglaons amb arc cap a dins (s. XVIII).
- Cap d'agulla de bronze.
- Dos claus de bronze i dos fragments de claus del mateix material.
- Fragment de vora de llavi arrodonit, de vidre.
- Vuit fragments informes de vidre.

Fig. 5. Imatge de l'individu adult masculí del conjunt 1.

Dins aquesta mateixa unitat estratigràfica vàrem individualitzar una sèrie de conjunts:

Conjunt 2

El formaven el següent número d'esquelets individualitzats:

- Un individu adult de sexe indeterminat.
- Un individu d'entre 5-7 anys de sexe indeterminat.
- Un individu d'entre 2-3 anys de sexe indeterminat.
- Un individu perinatal de sexe indeterminat.

Conjunt 3

Ossera amb un nombre mínim de 5 individus:

- Tres adults de sexe indeterminat.
- Un subadult d'edat inferior a 7 anys de sexe indeterminat.
- Un subadult d'entre 6 mesos i 1,5 anys.
- Un individu perinatal de 35 setmanes de gestació.

Conjunt 4

Ossera amb un nombre mínim de 2 individus:

- Un adult de sexe indeterminat.
- Un subadult de 5 anys de sexe indeterminat.

Les restes materials ceràmiques associades a aquests conjunts abastaven una cronologia des d'època medieval islàmica fins al s. XVIII, encara que dels fragments ceràmics identificats un 71% pertanyen als s. XVII-XVIII. En aquestes mateixes unitats estratigràfiques també apareixeran grans (o bolletes) d'os, atzabeja i vidre, juntament amb claus i restes de fusta.

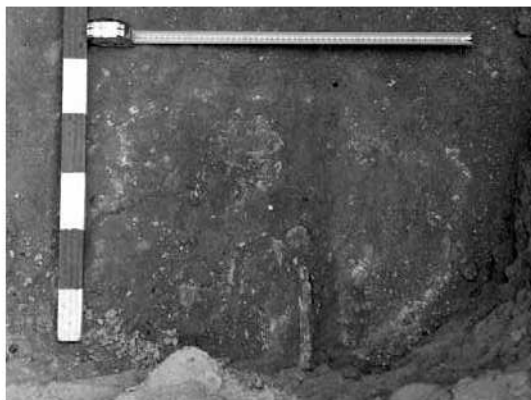
Fase de finals del s. XV - inicis del s. XVI

Correspon a les unitats estratigràfiques 12 i 13.

En aquestes unitats sobresurt tot un conjunt d'osseres que en tota seguretat varen ser remogudes en el moment de realitzar el mur de formigó (UE 11) per a les aigües brutes.

En aquesta fase es va identificar un conjunt d'ossos (conjunt 26) amb un nombre mínim de tres individus. Un d'aquests individus, que ja es va identificar en el moment de l'excavació, és masculí, d'edat adulta indeterminada i que va aparèixer en el tall de la cala, per la qual cosa només es va excavar la part superior de l'esquelet. L'esquelet tenia una orientació cap a l'oest i estava cobert totalment per una capa de calç. A més, associat a ell, hi varen aparèixer nombrosos fragments de fusta i vuit claus de ferro més cinc fragments informes de ferro, cosa que ens fa pensar en un enterrament amb taüt o llit de fusta i cobert per una capa de calç. Aquesta mesura antisèptica d'enterraments amb taüts i coberts per calç ja va ser documentada en enterraments a la Seu de Mallorca, segons comunicació oral d'en Mateu Riera.

Fig. 6. Individu adult del conjunt 26.

En el moment de l'excavació d'aquest individu, a causa del seu mal estat de conservació, no vàrem poder diferenciar que hi hagués altres restes òssies, però l'estudi antropològic ha documentat restes d'un individu de sexe indeterminat amb una edat compresa entre els 16 i 21 anys, un individu femení d'edat adulta indeterminada i dos subadults. La proporció òssia d'aquests individus fa

pensar en antics enterraments sobre els quals es diposità l'individu amb connexió anatòmica i amb l'aportació de terra feta a l'hora de cobrir-lo.

A aquest individu del conjunt 26 no s'associà cap resta ceràmica, però una troballa de vital importància va ser que, a sota de l'esquelet, hi va aparèixer una moneda que ha estat estudiada per la numismàtica Teresa Marot. Es tracta d'una moneda baixmedieval del regne de Mallorca, un dobler de billó. Pertany al regnat d'Alfons II de Mallorca (cronologia: 1416-1458). La moneda presenta molt de desgast, cosa que indica una acusada circulació.

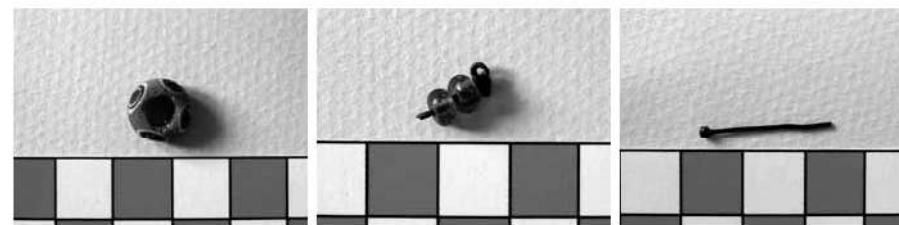
Fig. 7. Moneda baixmedieval localitzada sota l'individu del conjunt 26.

Referent a la ceràmica identificada en aquestes unitats, cal recalcar com el percentatge més acusat és per a la ceràmica islàmica (46,2%).

Aquestes dues unitats estratigràfiques esmentades són les úniques que han mostrat individus en connexió anatòmica i que han permès un estudi més en profunditat. Així i tot, cal remarcar que al final de la cala la UE 17 contenia paquets d'ossos sense gens de calç i que el material associat en aquesta unitat era majoritàriament medieval islàmic i cristià, sense poder distingir-ne una fase cronològica clara. És curiós com, associat a aquesta unitat, hi aparegueren diversos grans de pasta de vidre, un dels quals és de factura púnica, dues agulles de bronze i vint-i-nou claus de ferro. El gra púnic ens fa pensar en una reutilització d'aquest objecte en una època posterior o que vingués amb la terra aportada en els enterraments. S'ha de tenir en compte com en aquesta zona ja es parla des d'antic de l'existència de coves; així, l'investigador Toni Pascual ens ha facilitat la referència d'un document del s. XIV on parla de la cova situada a la parròquia de Manacor (ARM, ECR 668).

Fig. 8. Gra púnic, grans de vidre i agulla de bronze de la UE 17.

A més de l'excavació realitzada a la cala 9, just a la cantonada entre el carrer Amargura i carrer Artà, hi ha una pastera enjardinada on, quan s'hi va realitzar l'excavació per sembrar l'arbre, cala 10, es va documentar l'existència d'un mur. En el moment d'arribar-hi vàrem documentar que el mur presentava dos moments constructius, ja que la part inferior d'uns 75 cm d'alçada està fet en pedra mitjana i travat amb terra, mentre que la part superior està travat amb guix i ciment mallorquí; a la seva cota més alta presentava maresos abeurats. Probablement aquesta part superior es va refer quan a la casa que hi ha al costat es va fer un passadís amb volta de canó que va des del carrer Artà cap a l'interior del carrer Amargura.

Pel que fa a aquest mur, no es va excavar tota la pastera perquè vàrem considerar que la urgència era per a la cala 9, per la qual cosa després de documentar el mur es va tornar a cobrir de terra. El que sembla clar és que té relació amb el mur associat al fossar. Així, tenim notícies que expliquen “[...] Pel que fa al mur o fortificació sembla que se'n construí un aprofitant el desnivell existent a

la zona del cós. Josep Segura diu que quan el Suprem i Reial Consell concedí el dret de fires a Manacor, el 1794, els responsables municipals determinaren, el 24 d'agost de 1795, netejar la zona del cos, 'componer dicho Cos y quitar las piedras y levantar la pared destruida junto a la posada de las Barracas' que es trobava al començament del carrer d'Artà." (CARVAJAL, A.; FERRER, A.; 2003: 42). Per altra banda, Fuster, a la seva *Historia de Manacor*, parla que l'any 1616 Mn. Riera va col·locar portes i reixes en el fossar sense els permisos del Consell. El fet que col·locàs portes i reixes demostra ja l'existència d'un mur. Un dels reptes de futur serà comprovar si realment el mur que es troba a la cantonada del carrer Artà forma part d'aquest tancament del fossar, tal com fan pensar els indicis trobats.

Fig. 9. Detall del mur aparegut a la cala 10.

Conclusions

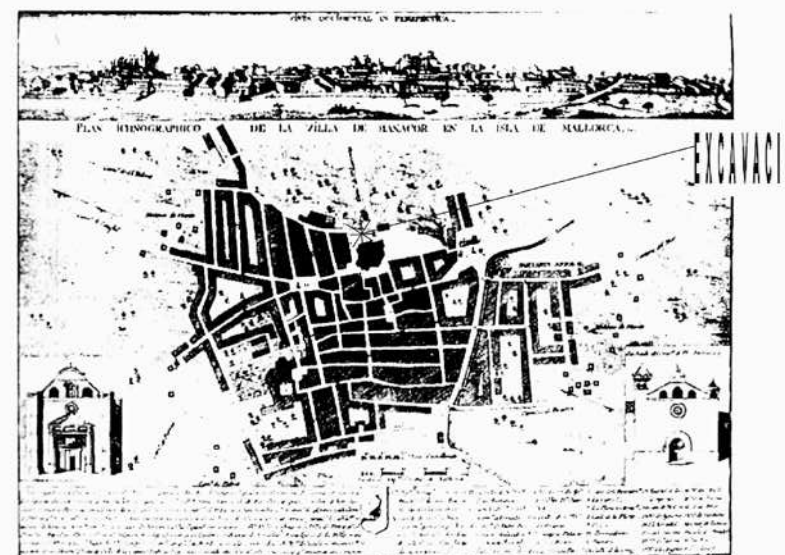
Atesos els resultats obtinguts, es poden avançar una sèrie de conclusions.

En primer lloc, no hi ha cap dubte que la zona on es va dur a terme l'excavació de la cala 9 es tracta d'una part de l'antic fossar de Manacor. Això queda demostrat ja que antigament l'església es trobava orientada en sentit contrari a

l'actual i la capçalera del temple donava a aquest fossar. De fet, aquesta era la zona que fins ben entrat el s. XVIII formava part de les foranes del poble i es va començar a urbanitzar cap a finals del s. XVIII amb les posades de les Barraques. A més, hi ha documentació que constata que l'11 de setembre de 1763 el comte d'Ayamans va oferir a l'Ajuntament un solar de terra per canviar el cementeri i tot el terrer que estava davant l'església. No sembla que el trasllat del cementeri es produís fins després de 1807, quan es va aprovar el pressupost (42.333 reals) del cementeri de Manacor, data probable de la seva instal·lació a Son Coletes.

Així doncs, tenim que les evidències arqueològiques mostren com el darrer enterrament localitzat al fossar de la zona del carrer Amargura data del s. XVIII per la ceràmica localitzada amb l'individu del conjunt 1. Per altra banda, la documentació escrita ja mostra com el cementeri està en funcionament fins a finals del s. XVIII.

Fig. 10. Plànol d'en Berard (1787) amb el punt on s'han localitzat les restes de l'antic fossar.

Plànol iconogràfic de Manacor aixecat per Jeroni Boix de Berard i de Solà (1742-1795). Fou gravat per Josep Muntaner el 1787. El plànol il·lustra l'obra "Viaje a las Villas de Mallorca 1789".

Pel que fa a l'individu del conjunt 26, tenim que la moneda medieval ens dóna un *post quem* de 1458. A causa del desgast de la moneda, cosa que ens indica una acusada circulació, pensam que aquest enterrament es produí ben a finals del s. XV, fins i tot durant la primera meitat del XVI, la qual cosa podria haver coincidit amb els episodis de pesta que patí Manacor entre 1521 i 1523. En aquest punt, cal fer referència a l'excavació realitzada en el solar de Correus de Ciutadella, on a les tombes localitzades hi ha tres individus que foren coberts amb una capa de calç. Una hipòtesi és que s'usava com una mesura higiènica relacionada amb l'epidèmia de pesta documentada el 1653 a Ciutadella. Per tant, trobam un punt de paral·lelisme en aquest fet.

Com a conclusió final, i en vista de la revisió dels materials, tenim un ventall cronològic clar que va des del s. XVIII fins a finals del s. XV - inicis del XVI. Aquest ventall es pot ampliar si tenim en compte que a la UE 17 hi ha un predomini clar de material medieval tant islàmic com cristià. Això ens fa pensar en uns cinc-cents anys d'utilització d'aquest espai. De totes maneres, només una excavació en extensió d'aquest indret ens permetria saber com ha funcionat aquest cementeri i què en queda.

A hores d'ara, els arbres que s'havien de sembrar al carrer Amargura no s'han sembrat ja que podrien destruir l'estratigrafia arqueològica que queda en aquest indret.

Per altra banda, l'excavació d'urgència realitzada fa palès:

- Una necessitat del control arqueològic d'obra pública en els centres històrics dels pobles i ciutats de les illes.
- Que es necessita una redefinició i ampliació del centre històric de Manacor catalogat com a BIC.
- La necessitat per part del Consell de Mallorca d'exigir els plànols especials dins els centres històrics i que aquests estiguin acompanyats d'estudis històrics i zones de risc.
- La necessitat urgent d'incorporació d'arqueòlegs a nivell municipal i supramunicipal, tant pel que fa a planejament com a seguiment d'obres. D'aquesta manera, es donaria compliment a la filosofia que vol impulsar el Pla territorial insular de Mallorca.

BIBLIOGRAFIA

- Autors diversos (2000): *Investigacions al voltant de l'excavació del solar de Correus de Ciutadella*. Publicacions des Born n. 7. Societat Històricoarqueològica Martí i Bella. Ciutadella.
- CARVAJAL, A.; FERRER, A. (2003): *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Col·lecció Així és Manacor núm. 7, Ajuntament de Manacor.
- FUSTER, G. (1966): *Historia de Manacor*. Col·lecció Balèria, Llibres de Manacor.
- PRATS, G.; MALGOSA, A. (2007): *Informe preliminar el Palau 2005* (Manacor, Mallorca). Informe inèdit del Grup de Recerca Osteobiogràfica de la Universitat de Barcelona.
- RIERA DALMAU (2006): *Història de Manacor. Siglo XIX*. Gràfiques Muntaner S. L. Manacor.

NOTES

- Aquest article, amb algunes modificacions, fou presentat a les II Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades l'any 2007.
- Agrair a Toni Pascual l'ajut que em va donar durant la feina de camp i la informació documental que ha aportat per a l'article.
- Agrair a en Sebastià Matamalas, membre de la brigada municipal, el fet de compartir moments de rialles i pensaments mentre estàvem ficats en *es clot del Palau*. També agrair a en Toni Socies, cap de la brigada, el seu ajut incondicional en totes les tasques de patrimoni sempre que el necessitem.
- Finalment, agrair a en Toni Sureda, regidor de Serveis Generals que, encarà que pensàs inicialment que allò eren "ossos de moix", ens deixàs fer la nostra feina i respectàs l'actuació arqueològica.

Resultats preliminars de la intervenció a la Naveta 1 de s'Hospitalet Vell (Manacor, Mallorca)

Damià Ramis

Magdalena Salas

Introducció

El jaciment de s'Hospitalet Vell es troba a la zona sud del terme de Manacor, prop de la costa en direcció a Cales de Mallorca. Es troba situat al polígon 21, parcel·la 121 del terme de Manacor i té el número d'inventari 26-140 del Catàleg de Centres d'Interès Cultural de Manacor. És propietat municipal, fet que ha motivat el seu estudi per part de l'Administració i el deure de conservació, tal com indica la Llei de patrimoni històric de les Illes Balears (Llei 12/1998, de 21 de desembre).

Es tracta d'un jaciment plurifàsic que va des de l'edat del bronze (PONS, 1999) fins a l'època islàmica (RIERA i ROSSELLÓ-BORDOY, 1995). És conegut en l'àmbit científic des de finals del s. XIX (WATELIN, 1909). ALCOVER (1941) va publicar una hipotètica planta i un assaig de reconstrucció del talaiot. El 1973 es va aixecar una planimetria provisional del talaiot que va ser posteriorment rectificada (ROSSELLÓ-BORDOY, 1983). Del 1976 al 1985 s'hi realitzaren excavacions dutes a terme per l'equip del Museu de Mallorca, gràcies a les subvencions de la Direcció General de Belles Arts de Madrid. És en aquest moment quan el jaciment és conegut a àmbit nacional i quan se n'impulsa el coneixement i la difusió científica.

L'any 2002, l'equip del Museu d'Història de Manacor, amb el finançament de l'Ajuntament de Manacor i del Consell de Mallorca, inicià el projecte de consolidació, excavació i dinamització del jaciment (MUNAR *et al.*, 2002; MUNAR i SALAS, 2005; MUNAR, 2006; SALAS *et al.*, en premsa). És per aquest motiu que en aquesta primera fase del projecte que abasta fins al 2004 s'hi realitzà una primera intervenció consistent a consolidar i restaurar la naveta 1, i en el segon projecte triennal s'hi realitzà l'excavació exterior de l'estructura.